

IV.

A vallásszabadság megújuló veszedelmei.

Dávid Ferenc halála után a vallásszabadságot fokozottabb veszélyek fenyegették.

A fejedelemségre jutott Báthory Zsigmond minden lehetőt elkövetett, hogy a katolikus vallást ismét uralomra juttassa. Erdély szabad gondolkozásu rendei azonban a bevett vallások

szabadságát s azok egyenjoguságát minden alkalommal kimondták. Ez a nyugtalan vérű fejedelem, aki a jezsuitákat ismételten behozza, újbóli kiutasításukba beleegyezett s ezt megint visszavonta; a vallásszabadságot biztosító határozatokat 1588—1601-ig több ízben megerősítette, de aztán mindig tért engedett a protestánsok, különösen az unitáriusok üldözésének; trónjáról hol Rudolf császár, hol Báthory Endre bibornok javára lemondott s aztán újból visszajött; a külső ellenségektől minden oldalról szorongatott országot megvédeni nem tudta s utoljára is, midőn Rudolf az ország védtelen állapotát felhasználva, Básta György által elfoglaltatta, trónját cserben hagyva, az országból elmene-kült, következetességet csak a katolikus vallás védelmében mutatott.

Básta az elgyengült ország leverése után Medgyesre országgyűlést hívott össze, melyen a rendek elhatározták, hogy „mint annak előtte való articulusok, mind a Rudolffal való contractus szerént, a recepta religiok minden helyeken megmaradjanak és senki abban megne tubáltassék.”

Rudolf azonban meghallgatva tanácsosait s Naprágy Demeter számüzött erdélyi katolikus püspököt is, a ki azt ajánlotta, hogy „kizárólag a kath. vallást kell megengedni, az unitáriusok minden templomát be kell zárni, papjaikat a szószéktől fejvesztés terhe alatt eltiltani, a nyakaskodókat keményen megbüntetni, javaikat, tizedeiket elvenni s a vallásukat biztosító törvényeket megszüntetni, Kolozsvárról pedig ezt a ragályos felekezetet ki kell üzni“, az országgyűlés felterjesztését nem erősítette meg, bár ezt a Gyulafehérvárt 1603-ban és később Kolozsvárt tartott országgyűlésből is megismételték, kérvén, hogy „miután az eddigi fejedelemek vallásuk különbségére való tekintet nélkül, a vallás szabadságát mindig érintetlenül hagyták s az ő teljhatalmu biztosai-val is a rendek ily értelemben szerződtek, a vallást minden háborgatás nélkül, oly módon megtartani méltóztassék, amint azt Erdély rendei eddig megállapították.”

Ezen szomorú állapotok idézték fel azt, hogy a török betört Erdélybe, hogy az országot Rudolf uralma alól felszabadítsa; hogy Székely Mózes és Bethlen Gábor seregéhez csatlakozott nemesség az elébbi fejedelemnek kiáltotta ki, hogy Kolozsvár is

Székely Mózesnek meghódolt, aki a szabad vallásgyakorlat biztosítását ígérte, hogy Kolozsvárt a jezsuitákat kiűzték, templomukat, kolostorukat, iskolájukat elvették s feldúlták. Azonban a visszatörlesztés hamar bekövetkezett.

Székely Mózes leveretett s Erdély visszajutott Rudolf hatalma alá. Básta György fegyveres erő élén pusztítva rontott be az országba, a rendeket Dévára beidézve, itten Tothházi kolozsvári bírót és Trauszner Lukácsot elfogatta s elébbit — miután az unitárius hitet elhagyni nem akarta — mint a kolozsvári jezsuita üldözés egyik okozóját, kivégeztette. A rendeknek szemrehányásokat tett, őket lázadóknak nevezte s megfélemlítve kérdést intézett hozzájuk, hogy ily körülmények között „igazságot vagy kegyelmet akarnak-e? Mire azt felelték, hogy „Non petimus justitiam sed gratiam“, s ezután hűségi esküt tétetvén velük, a következő rendeletet adta ki:

„Azon városokban, amelyek Őfelsége iránt hűtelenek lettek, a római kath. valláson kívül semmiféle más vallás gyakorlata nem engedtetik meg. A kolozsváriak köteleztetnek, hogy a templomot és iskolát minél elébb átadják a jezsuitáknak a leromboltak helyébe.“

Krauszenegh, Básta egyik tábornoka, Déváról visszamenet Kolozsvárt megállapodott, a jezsuita üldözés miatt 24 előkelő polgárt elfogatott, többeket kivégeztetett s másfelé is elzárások, vagyonelkobzások, kivégzések történtek. A nyomor és szenvedés teljes volt.

Azonban nem sokára Bocskay István a protestánsok védelmére fellépván, fejedelemmé választatott s alatta, valamint Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor alatt, a jezsuiták kiűzése után 1605—1612-ig több ízben határozatok hoztak a protestánsok érdekében a katolikus papok erőszakoskodásai ellen s 1613-ban Bethlen Gábor fejedelmi esküjében kijelenti, hogy „minden rendeket személyválogatás nélkül megtart religiojukban és annak szokott exercitiumaikban az articulusok tartása szerént.“

Alatta a vallásszabadságot biztosító több törvény hozatott.

Az 1614 évi medgyesi országgyűlésen elhatározatott, hogy „Az ecclesiastikus ordo, minthogy jobb példaadással s nemcsak tanítással oktatja jóságos cselekedetekre az hallgatókat, gyakor

visitációkkal az püspekek, seniorok, kiki mind az ő szokott valóságában, recepta religioján valókat mindenütt az országban szabadon visitálhassák, fogyatkozásukat reformálhassák és jókat is jobbitani és a vétkeket érdemek szerént való büntetéssel, minden erejekkel, hasznos és jóságos cselekedetre indítsák.

Ezen kívül intézkedés tétetett:

hogy a „tanuló scholákat“ érdekük szerént állítsák helyre; hogy az elvett harangok visszaadassanak s a kik pénzen váltották meg, pénzük megtéríttessék; hogy a nemes ember vagy pap házára, majorjára semmiféle had ne merjen szállani, feje, jószága tisztessége elvesztése terhe alatt.

Az 1615 évben Kolozsvárt kétszer is tartott országgyűlésen kimondatott, hogy a templom csak ott legyen a katolikusoké, ahol többségben vannak; hogy más vallásukat ne kényszerítsenek predikációjukra menni s hogy aki papot, predikátort, vagy tanítót, diákot bántalmaz vagy csak megkerget 200 ftig büntetessék. A következő gyűlésen a templom iránti határozatot a katolikusok felszólalására oda egészítették ki, „hogy artikulusunk lévén róla, hogy ahol melyik fél többen vagyon, azé legyen a templom, megengedtetik, hogy ha a katolikusok Somlyon és Udvarhelyt többen vannak, a templom az övék legyen, de addig el ne foglalhassák, mig egy költséggel auditoriumot a más religion levőnek nem építenek.

Az 1618-ki kolozsvári or. gyűlés intézkedéseket tesz a vallás-erkölcsi élet javítása, a templomba járás, az ünnepek megszentelése és a rossz élet tilalmazása tekintetében, az 1622 évi or. gyűlés a székely papságnak örökségük s külső jószágaik utáni adójukon kívül, egyéb tekintetbeni adómentességét illetően.

Az 1618-ki or. gyűlés a bevett vallásokat megerősíti, de eltiltja a zsidózó szombatos felekezetet s miután, bár teljesen alaptalanul, az unitáriusokat, ezekkel való közösséggel gyanúsították, a fejedelem felhívására Rádeczki Bálint püspök Erdő Szt. györgyre zsinatot hívott össze, melyen a szombatosokkal való minden összeköttetést megtagadtak, mégis Udvarhelyszéken és Háromszéken az unitárius egyházakat szombatoság gyanujába vették sok templomukat és iskolájukat elfoglalták s papjaikat elűzték, ami által számos egyházat veszítettek.

A szombatosok I. Rákóczy György alatt később Péchy Simon védelme mellett újra erősödni kezdvén, az unitáriusoknak megint sok kellemetlenséget okoztak. Az unitárius főkonsistorium ugyanis, okulva a magyarul beszélni nem tudó Rádeczky Bálint püspöksége alatt szenvedett hátrányokon és veszteségeken, 1632-ben kimondotta, hogy jövőben püspökké csak magyar választható s ennek megfelelően 1636-ban Beke Dánielt választván püspöknek, e miatt a szász, és lengyelek magukat sértve érezték, Ravidius Szörös Mátyás kolozsvári szász unitárius pap vezetése alatt panaszt emeltek ellene a fejedelelemnél, hogy nem követi az unitárius hitelveket. A fejedelem a szombatosokkal együtt az unitáriusokat is sulytani akarta. Minthogy a szombatosokkal való rokonszenvezéssel voltak gyanusítva, elrendelte a püspöknek, hogy az unitárius hitvallást megvizsgálás végett terjessze be.

Beke Daniel e rendeletnek a tordai zsinat megállapodása alapján, óvatos körültekintéssel és bölcs mérséklettel, az 1579-ki hitvallás értelmében eleget is tett.

Az 1638. ápr. 23-iki gyulafehérvári országgyűlés ezt egy országos bizottsághoz utasította s az ugyanazon évben július 1-re *Désre* összehívott országgyűlésen több napi vita után elfogadták s létrejött a következő *Complanatió*:

„Az miképen Dávid Ferenc comdemnálása után Demetrius Hunyadi püspöknek idejében az Unitaria religion levő miniszterek azon megegyeztek, hogy az ur Jézus Krisztusnak az atyától adatott istenségét vallani, igazi istennek hirdetni kell és imádni és segítségül hívni, segítséget tőle kérni, ez eilen pedig senki, se titkon, se nyilván ne szóljon, sőt aszerént tanítson, predikáljon és énekeljen; Jézus Krisztust pedig isteni tisztelettel imádják és directe segítségül hívják, ugy mint kinek hatalma vagyon üdvözíteni és el is kárhoztatni az embereket. Ez pedig az ecclesiastica disciplinában verbotenus beirattassék, kinek beirását nem difficulálhatjuk, mert in loco publico mind a püspök, mind pedig az unitaria recepta religion levő főemberek sponte megvallották.

A kisdedek, gyermekek az atyának, fiunak és szentléleknek nevében kereszteltessenek. Az urvacsorában a pohár a communicánsok kezébe adassék, maguk igitanak belőle, mint az unitaria magyar eklezsiában szokásos.“

Az unitáriusok ez által megmenekedtek a fenyegető veszélytől.

Az ezen hitvallásba foglalt hitelvek az idők folyamán, a felvilágosodás haladásával fejlődtek; az akkori theologiai állásponttól a mai tisztultabb felfogás sokban eltávolodott, mert ama kor nézetei részben túlélték magukat s így nem tekinthetők a mai hittudomány elfogadott hitelvi megállapodásaival azonosoknak.

A szombatosok ellen ekkor szigorú rendszabályok hoztak s ezzel ez a felekezet meg is szűnt.

V.

Ujabb törvényes biztosítékok.

Erdély régibb országgyűlési határozatai a háborús időkben részben elvesztek, részben szétszórva voltak az egyes megyei levéltárakban. *I. Rákóczi György* egy bizottság által a régibb törvényeket összegyűjtette és rendeztette s fia *II. Rákóczi György* az 1653. évi gyulafehérvári országgyűlés elé terjesztette, amely azokat „*Approbatae Constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum*” cím alatt, mint érvényes törvényeket megerősítette.

Ez által újból kimondatott, hogy :

I. A négy recepta religio — reform., luth., róm. kath. és unitárius — ennekutána is in perpetuum pro receptis, tartassanak s ezeknek a szokásos helyeken való gyakorlása megengedtessek (I. Rész, I. Cím, 2. cikk).

Biztosított a lelkiismereti szabadság, kijelentvén, hogy sem a földesúr jobbágyait, sem senki háza népét vagy más idegent, a maga religiójára ne kényszerítse, falunak vagy városnak templomát el ne foglalja s a maga vallásán levő pappal ne teljesíttessen egyházi szolgálatot 200 forint büntetés terhe alatt (VIII. cím).

Intézkedés tétetett a három sátoros ünnep megünnepléséről (XII. cím).

II. Kimondatott, hogy egyik religion levő pap se merészeljen